

Filep Tamás Gusztáv: Laudáció Tóth László akadémiai székfoglalójához

Ha laudálás ürügyén elkezdeném felsorolni Tóth László műveinek bibliográfiai adatait, akkor nyilván jóval már az előtt lejárna a számomra megszabott idő, hogy akár csak a legfontosabb munkái címét kimondanám. Logikusabb megoldás, ha méltatását azzal kezdem: az az ember ő, aki kíváncsisággal, érdeklődéssel elegy kötelességtudatból szinte mindig tudatosan olyasmit csinál, ami a közvetlen közegében még nem volt. Ezért aztán – szerzőként, összeállítóként, szerkesztőként, műfordítóként – sok olyan könyv kapcsolódik a nevéhez, amely a maga nemében „első”. Az életműnek látszólag a perifériáiról, illetve korai szakaszából hozván erre példát: az 1980-as évek elején neki köszönhető az első interjúkötet szlovákiai magyar írókkal – a *Vita és vallomást* egyébként az 1945 utáni csehszlovákiai magyar irodalom „keretes regényé”-nek nevezte –, az évtized végén pedig az első, szlovák és szlovákiai magyar írókkal közösen készült interjúsorozat (*Hatszemközt, avagy Korbúcsúztató anno 1989* főcímmel – mely cím a beszélgetések időpontjára is utal). Tőle származik az a csehszlovákiai magyar irodalom 1945 utáni első meseregénykéje – *Ákombákom*, 1980 –, és ő szerkesztette a terjedelmét és minőségét tekintve egyaránt méltó első antológiát az 1945 utáni szlovák költészetből – *Gyűjtőpont. 26 mai szlovák költő*, 1984.

Költőről lévén szó, talán logikus lenne, ha szépírói munkáira, versesköteteire szánnám a legtöbb időt, noha alkatomnak inkább egy másik vonulat felelne meg jobban; a kisebbségtörténeti munkáié. Másrészt magam jelentettem ki róla többször, hogy életműve – akkor is, ha ma úgy gondolja, van olyan munkája, amellyel más, fontosabb opusoktól vonta el az időt – szokatlanul egységes, minden könyve ugyanannak a szemléletnek egymáshoz kapcsolódó, egymást kiegészítő lenyomata. Harmadrészt azonban Tóth László szépirodalmi teljesítményeiből kétségtelenül a versesköteteket értékelték először – és a legtöbbre. A költészetéről nemrégiben megjelent tanulmánykötetben – *Az „én” létesülése és elhallgatása* – népiek, posztmodernek, egzisztencialisták egyforma hévvel keresik e költészet értelmezési tartományait. Nem gyanús-e, tettem föl a kérdést a kötetet kézbe véve, hogy annyi és annyiféle embernek tetszik? Talán nem. – Ennek egyrészt a Tóth versvilágát átható végtelenül gazdag allúziórendszer lehet az oka, amelyben mindenki megtalálja a magáét. Költészetének talán legizgalmasabb árnyalata az általa mások kapcsán emlegetett ontológiai abszurd, amelynek egyik legértékesebb változatát ő hozta létre a magyar költészetben, s amelynek hősei mi magunk vagyunk, a XX. század végi, XXI. század eleji, ezredfordulós-létvégi kor ügyefogyott, magányos kisemberei, kisértelmiségijei, akik tömegestül vettünk részt a társadalmi mozgásokban, forradalmakban, de azért (ma már?) szívesebben olvasunk Kantot, vagy – hogy Tóth egyik utóbbi verseskötetének címére is utaljak: Wittgensteint.

Költészete rendkívül gazdag kulturális hagyományból nő ki, s jellemző talán, hogy akik éppen a szocreálba oltott klasszikus kulturális örökség védelmében bírálták őt pályája első szakaszában, kevésbé voltak tisztában e hagyomány összetett mivoltával, mint ő és nemzedéke jelesebb tagjai. Ehhez és a költészethez való viszonyát hadd próbáljam meg érzékeltetni két, újabb munkáiból vett idézettel: „A hagyomány [...] nemhogy megköt, hanem továbblök bennünket” – illetve: „... annak igazolását, hogy a vers [...] megszűnt természetes környezetünk lenni, abban keresni, hogy az emberek nem igénylik a verset, nem több pusztá szemfényvesztésnél; ez a felelősség áthárítása mindazok részéről, akik a mulandóval kufárkodnak a múlhatatlan értékek őrzése, tisztelete helyett.”

Utólag már nem is meglepő, hogy Tóth László, akit korábban a költészeti modernitás összmagyar vonatkozásban is egyik újtójának tartottak, egyszer csak elkezdett művelődéstörténettel foglalkozni. Aminek az előzményei ott voltak már az 1970–1980-as évek

fordulóján írt irodalom- és színháztörténeti tanulmányaiban, vagy a pozsonyi *Irodalmi Szemle* című folyóirat koncepciójában – amely szerkesztőségéből azután Varga Imrével együtt eltávolították –, de főképpen a Budapestre: szülővárosába történt áttelepedése utáni tevékenységében. Ahol két évtizeden át a maga szlovákiai magyar identitását éppoly magától értetődőnek vette, mint a magyar irodalom egységét. S látva, hogy az erdélyihez viszonyítva a csehszlovákiai magyar szellemi életnek Magyarországon alig van recepciója, nincsenek hívei, nincs tábora, tervet dolgozott ki a csehszlovákiai magyar irodalom hazai kiadására, aztán 1989-ben létrehozta a *Regio* című, eredetileg csehszlovákiai magyar súlypontú kisebbségtudományi szemlét, mely már 31. évfolyamát éli. Igényes könyvkiadót alapított és működtetett, az *Istert*, amelynek programjában egy, a XX. század első felében működő magyar filozófusokat bemutató könyvsorozat is szerepelt, s ahol egy olyan sorozat indítására is kísérletet tett, amelyben a szomszéd népek szempontjából láttatja a magyar történelmi személyiségeket. S itt jelzem azt is, hogy komoly apportot vitt be a *Kalligram* és a *Nap* (Dunaszerdahely) kiadók programjába is.

Nem hinném, hogy túlzok, ha azt állítom, hogy a csehszlovákiai, illetve szlovákiai magyar társadalom számos jelensége, a közösség kultúrájának sok eredménye Tóth munkája révén kerülhetett be a feltételezett magyar kulturális köztudatba. Idevágó munkáit talán nem illenék módfelett dicsérnem, hiszen több ilyen vállalkozásában voltam. A szubjektíve legfontosabb ezen a területen mindkettőnk számára nyilván Peéry Rezső válogatott írásai három kötetének sajtó alá rendezése volt. Peérynek később Tóth még további két kötetét is összeállította-rekonstruálta, s ahogy mindjárt hallani fogjuk, saját identitásában is támasztékot talált e pozsonyi polgár munkásságában. Ezzel a második világháború után predesztináltan népi-parasztinak, illetve úgynevezett baloldalinak minősített szlovákiai magyar szellemi örökség és az ő és nemzedéke által honosított modern irodalmi hagyomány mellé beemelte a történetesen pozsonyi történelmi urbánus szellemi értékeket, utat nyitva a két világháború közötti ilyen irányú szlovenszkói eredmények újrafelfedezésének. Egy egész – állítólag nem létező – korszakát fedezte föl a csehszlovákiai magyar szellemi életnek: – az 1945–1948/49 közötti jogfosztottság és a „hallgatás évei” több száz dokumentumát ásva elő levéltárak, kéziratárak mélyéről és személyi hagyatékokból. S ő kezdeményezte *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története* című négykötetes vállalkozásunkat, amely megelőzte és sokáig helyettesítette a szlovákiai magyar hasonló kiadványokat is, amikor pedig azok elkészültek, hangsúlyozottan támaszkodtak erre az előzményre. Kiadója, szerkesztője, társszerzője volt ennek a ma is megkerülhetetlen kiadványnak.

Azt ígértem, nem fogok bibliográfiát felolvasni. A tíz évvel ezelőtti monográfiámban hol rövidebben, hol bővebben Tóth minden könyvéről, szerkesztői tevékenységéről, mindenféle kultúrmisszionáriusi munkájáról külön szoltam. Aki többet akar tudni a most elmondottaknál, lapozzon bele abba a monográfiába, esetleg csak a végén lévő műjegyzékbe. Még jobb, ha elővesz, elolvas vagy újraolvas tőle egy-egy ott adatolt könyvet. Így cselekedhetünk az ő instrukcióihoz méltóan. Mert, ahogy legutóbbi könyveinek egyikében írja: „Nem az írás az igazi alkotómunka, hanem az olvasás. Az írással az ember önmagát teremti meg – jó esetben mások számára. Az olvasással az élhető világot hozza létre – önmagának.”